

Chikán Ildikó:

Mi mindenre kell gondolnia egy szegény külföldinek, ha magyarul akar megszólalni?

Manapság sokszor hasonlítják az emberi agy működését a számítógéphez – ahogy korábban a kezdetlegesebb technikák idején a kezdetlegesebb szerkezetekéhez, és alkalmaznak működése illusztrálására ennek megfelelő kifejezéseket (mint például a telefonéhoz: nem kapcsol, leesik a tantusz) –, holott a hasonlítás fordítva jogos. Hisz minden találmány az emberi agy szüleménye, s így nem lehet tökéletesebb nála. Talán egy részfeladatot gyorsabban tud megoldani, mint más részfeladatokra specializálódott eszközök, de összességében semmi nem tud olyan összetett feladatot oly rövid idő alatt megoldani, mint az emberi agy.

Egyes feladatokat ösztönszerűen, különösebb gyakorlás nélkül megold, mások gyors lebonyolításának módját – mint például a beszédét – több-kevesebb gyakorlással sajátítja el. Anyanyelvünket is több évig gyakorolgatjuk, míg elmondhatjuk, hogy jól beszéljük. Az idegen nyelvek magas szintű elsajátításához életkortól és egyéb adottságoktól függően is szükség van pár évre.

A hazájában élő, anyanyelvét mindennap beszélő ember – főleg, ha egyéb nyelven soha nem beszélt – ritkán gondol arra beszéd közben, milyen nyelvi eszközöket használjon, milyen nyelvtani szabályokat vegyen figyelembe, amikor szóra nyitja ajkát.

Az idegen nyelven megszólalni akaró személynek azonban, minél inkább kezdő e téren, annál több szempont és szabály villódzik agyában, mielőtt elhagyná ajkait a kezdő mondat, s e villódzás folytatódik, míg be nem fejezi mondanivalója előadását. Itt persze arra az ideális nyelvtanuló személyre gondolok, akinek igénye, hogy a nyelvtani szabályokat követve, jó kiejtéssel, helyesen megválasztott szókinccsel fejezze ki magát, s ismeri is a szükséges szabályokat, nyelvi formákat, s nem arra a "nagyvonalú" nyelvtanulóra, akinek úgy körülbelül vannak fogalmai a szavak hangzásáról, alakjáról, s egy-két szabály, formula ragadt csak meg az agyában.

Diákjaimat hallgatva s velük együtt építgetve a helyes mondatokat sokszor elgondolkodtam azon, vajon hány szempontra kell figyelnie az embernek, ha egy helyes magyar mondatot akar alkotni. S csodálattal gon-

doltam az agy e téren is megnyilvánuló koncentráció-szintetizáló képességére.

Nézzük hát, első nekifutásra, mire is kell tekintettel lennie annak, aki magyarul akar megszólalni, milyen kérdésekre kell határozott választ adnia, mielőtt megszólalna.

1. Kinek a nevében beszélek ? (Ki az alany ?) A magam vagy más személy(ek) nevében? Esetleg úgy általában?
2. Egy személy vagy több személy nevében? Hányadik személy ez?
3. Milyen időviszonylatban beszélek?
  - A jelenre vonatkozik a kijelentésem, kérdésem?
  - Esetleg általános érvényű, amit mondok?
  - Vagy valami befejezett, múltbeli eseményről van szó?
  - Vagy a jövőben bekövetkező dologról? (Itt használhatok jelen és jövő idejű alakot is.)
4. Ha valamit vagy valakit egyszerűen kategorizálni, besorolni, minősíteni akarok, a személytől és az időtől függ, hogy kell-e létigét használnom.
5. Milyen kapcsolatban van mondandóm a valósággal?
  - Valóságos esemény? (kijelentő mód)
  - Feltételezett vagy bizonytalan dolog? (feltételes mód)
  - Meg nem valósult dolog? (feltételes mód múlt idő)
  - Megvalósítandó cselekvés, esemény? (felszólító mód vagy más eszközök)
6. Mi a mondanivalóm kapcsolata a magam (az alany) véleményével, érzelmeivel? Kétkedem, bizonytalan, félénk vagyok stb.? (feltételes vagy felszólító mód)
7. Használjak-e névelőt ? (Pl. városok neve előtt nem kell, de folyóké előtt igen. Általános kijelentéseknél is kell: A hal állat.)
Milyen névelőt használjak: határozatlan? (ha először említtem a dolgot), határozottat? (ha már előfordult a dolog)
8. Van-e a cselekvésnek – amelyről szó esik – tárgy ?
  - A tárgy 1 - 2. személyű-e? (alanyi ragozás)
  - A 3. személyű tárgy határozatlan-e? (alanyi ragozás)
  - A 3. személyű tárgy határozott -e? (tárgyas ragozás)
  - Ha a magam nevében beszélek, tehát egyes szám első személyben, a tárgy második személyű-e? (-lak,-lek rag)

Elbizonytalanodhat a beszélő, amikor a fentiek közül két szempont ütközik: a szó formailag harmadik személyt jelöl, de birtokos személyragja első vagy második személy jelentését adja neki. Pl.:

Kettőnket vár / várja. Mindannyiatokat ismer / ismeri.

Kivételes esetekben a ragozás fajtája fejezi ki egy szó eltérő jelentéseit:

Valamennyit megnézett közülük. (= néhányat)

Valamennyit megnézte (közülük). (= mindegyiket)

9. Elhagyható-e a tárgyrag ?

Nem találok a kulcsom. Ismerem magam.

Nem találja a kulcsát. Ismerjük magunk(at).

10. Milyen helyi körülmények között történik, amiről szó esik?

(irányhármasság)

(Alapfokon jelentkező gondok: miért Visegrádon, és miért Győrben?

mikor buszon, és mikor buszban?)

11. Milyen egyéb körülményekről akarok szót ejteni? (a cselekvés módja, eszköze, eredete, egyéb határozók)

(Gondot okoz az elvont viszonyokra alkalmazott eredetileg konkrét helyet jelölő névszóragok kiválasztása:

Az ablaknál állok.

Nincs nálam a bérletem.

Te fiatalabb vagy nálam.)

12. A toldalékok esetenként 2-3-4, sőt 5 változata közül melyiket kell

használnom? (magánhangzóharmónia, ráadásul a szóvégi "a" és "e" megnyúlása)

13. Mit csináljak a jelzőkkel? Hol a helyük? Milyen a sorrendjük? Kapnak-e végződést? (magas házakban, ezekben a házakban)

14. A számok után milyen számban áll a főnév, az ige?

Sok ház régi.

Öt fiú fut. Öten futnak.

15. A mondat valamelyik alkotórésze birtoka-e valaminek, valakinek?

Hova tegyem a birtokos személyragot más ragokhoz viszonyítva ?

Egy birtokos van vagy több ?

(Különös gond: a fiú füzete - a fiúk füzete)

(Helyenként trükkök alkalmazandók: az egyszeri előfordulás és az esetleges ismétlések elkerülése eltérő alakot eredményez.

Az önök háza régi. Önök eladják az önök régi házát.

Önök eladják a régi házukat.)

(A birtoklás kétféle kifejezésének eltérő esetei igen zavaróak:

A fiúk füzete új. A fiúknak új füzetük/füzete van.)

Miért csak egy alak létezik az első esetben, s miért kettő a másikban?

Ha minden fiúnak van egy-egy füzete – tehát összességében több füzetről van szó –, akkor miért "a fiúk füzete", s nem "a fiúk füzetük"?

16. Ha nem egy birtokról van szó, hanem többről, figyelnem kell a többes számnak a szokásostól eltérő jelére! (házak - házaim)
17. Kell-e igekötőt használnom vagy nem?
(Ha előre jelzem a cselekvés irányát, sokszor elkerülhető az igekötő használata: A Balatonhoz megyünk. - Lemegyünk a Balatonhoz.)
18. Hova tegyem az igekötőt? Az ige elé, utána? Elválaszthatom őket más szavakkal ?
19. Egyáltalán a többi szót is milyen sorrendbe tegyem?
  - Csak kijelentek valamit?
  - Kérdezek valamit? A kérdéssel új információt kérek?
  - Csak döntést várok egy kérdésben?
  - Esetleg felelek valamilyen kérdésre?
  - Netán felszólítok valakit valamire?
  - Vagy kívánok, óhajtok valamit?
  - Felkiáltok csodálkozásomban, félelmemben stb.?
  - Tagadok valamit?Tehát melyik a nyomatékos szó, s mi előzheti meg ? (Kérdésre adott feleletben például határozatlan alany nem előzheti meg.)
20. Hogyan kerüljem el az ismétléseket? (Névmások, határozószók használata, melléknevek, számnevek főnevesítése stb.)
21. Hogyan formáljam az egyes hangokat, hogy megértsenek?
(Ez anyanyelvtől függő gond, mint tudjuk:
a - e, a - o, a - á, é - í, ö - o, ü - u,
hosszú - rövid magánhangzók,
l - r, s - sz, b - v, p - f, palatális mássalhangzók stb.)
22. Az egyes szavakon belül melyik hangot ejtsem nagyobb nyomatékkal ?
(szóhangsúly) S ha összetett szóról van szó?
23. Hogyan tegyek különbséget a hosszú és a hangsúlyos magánhangzó közt?

24. A mondatokon belül hogyan hangsúlyozzam a nyomatékos szót?
25. Hol hagyjak szünetet az egyes szavak között? Hogyan ejtsem azokat a szavakat, amelyek szinte összeolvadnak az őket követő vagy őket megelőző szóval, hogy egy kicsit mégis külön hangozzanak? (névelő, is, sem)
26. Hogyan, milyen énekléssel jelezzem, hogy csak egyszerű kijelentésről, ilyen-olyan kérdésről, felszólításról, óhajról, felkiáltásról van szó? (hanglejtés)

Még felsorolni is sok, hány szemponton kell végigszáguldania a gondolatnak egy pillanat alatt, s kell a helyes formákat megtalálnia, hogy jól szólaljunk meg. (Az összetett mondatokban megjelenő további rejtelmekről nem szóltam, s a mondanivalónak megfelelő hangulatú, stílusú szavak kiválasztásáról sem. Ezek a kérdések – általában – már túl vannak az "egyszerű megszólalás" gondján.) Tudjuk, a gyakorlás, a szempontok tudatosítása, a megfelelő irányítás mellett diákjaink a fiatalság nagy energiáinak bevetésével sokszor csodaszzerűen képesek a magyar nyelv e labirintusán végighaladva a helyes megoldások, a hibátlan magyar beszéd kijáratát megtalálni.